

ADİL BİR PARA SİSTEMİNE DOĞRU

M. Umer Chapra

iktisat yayınları

İktisat Yayınları – 24
İktisat Politikası Dizisi – 4

M. Umer Chapra, *Adil Bir Para Sistemine Doğru*

Çeviren: Ömer Faruk Tekdoğan
Çeviri Editörü: İsa Yılmaz
Yayıma Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi
Musahhah: Muhammed Aydın
Tasarım: Seyfullah Bayram

Çeviriye Temel Alınan Metin:
Chapra, M. Umer. (1985). *Towards a just monetary system*,
Leicester, UK: The Islamic Foundation

Baskı: : Limit Ofset - Sertifika No: 28397
Litros Yolu 2. Matbacılar Sit. ZA13 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: +90 216 212 567 45 35
1. Baskı: İstanbul, Ocak 2019
ISBN: 978-605-81250-4-9

© İktisat Yayınları, 2019
Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar
dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.
Güleryüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10

www.iktisatyayinlari.com
İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadı Araştırma Merkezi'nin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Chapra, M. Umer.
Adil Bir Para Sistemine Doğru
1. Baskı, xxii + 312 s., 13.5 x 21 cm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN-978-605-81250-4-9
1. Para sistemi 2. Ribâ 3. İslami Bankacılık

ADİL BİR PARA SİSTEMİNE DOĞRU

M. Umer Chapra

Çeviren: Ömer Faruk Tekdoğan

iktisat
yayınları

İktisat Politikası Dizisi

Bu dizide, iktisat politikasının temel mesele ve sorunları ile ilgili güncel eserlere yer verilmektedir. Dizide iktisat politikasının teori, tarihsel süreç ve uygulamalarının yanısıra kamu politikaları, istihdam, kalkınma, gelir dağılımı eşitsizliği olmak üzere geniş bir yelpazede kitaplar yer almaktadır.

Dizideki Diğer Kitaplar

Abdulkader Thomas (Ed.), *İslam İktisadında Faiz*

Taha Eğri, *Mısır'da Ordu ve Ekonomi: Arap Ayaklanmalarının Ekonomi Politikası*

Mohammad Nejatullah Siddiqi, *Ekonomide Devletin Rolü: İslami Bir Bakış*

Dizide Yayınlanacak Diğer Kitaplar

Mervan Selçuk, Şakir Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması: Dünya Uygulamaları ve Türkiye için Model Önerisi*

Abdul Karim Bangura, *İslam ve Ekonomi-Politik Sistemler*

Munawwar Iqbal, *Yoksulluğu Yok Etmede İslam İktisadının Kurumları*

Zafar Iqbal, Merwyn K. Lewis, *Yönetişime İslami Bakışlar*

Monzer Kahf, *İslam İktisadında Kalkınma: Kamu Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma*

M. Umer Chapra

İktisat alanında geniş bir eğitim ve araştırma deneyimine sahip olan Chapra, Karachi ve Minnesota Üniversitelerinde eğitim aldı. Pakistan'da Kalkınma Ekonomisi Enstitüsü (Institute of Development Economics) ve İslam Araştırmaları Merkez Enstitüsü (Central Institute of Islamic Research) gibi pek çok prestijli akademi ve araştırma kurumunda görev yapmıştır. Son yirmi altı yılda Suudi Arabistan Para Ajansı'nda (Saudi Arabian Monetary Agency) Kıdemli Ekonomi Danışmanı olarak hizmet vermiştir. Yaklaşık 15 kitap ve monograf, 90'dan fazla makale ve kitap incelemesi yayınladı. Adil Bir Para Sistemine Doğru (Towards a Just Monetary System, The Islamic Foundation, Leicester, 1985), Müslüman dünyasındaki akademik camiadan geniş ölçüde takdir almış ve yazarına İslam İktisadına üstün hizmet için İslam Kalkınma Bankası Ödülü (1990) ve İslami Çalışmalar için Kral Faysal Uluslararası Ödülü (1990) kazandırmıştır. Ciddé'deki İslam Kalkınma Bankası İslam Araştırmaları ve Eğitim Enstitüsünde Araştırma Danışmanı olan Chapra, Royal Economic Society (London), American Economic Association, Suudi Economic Association ve İslam Ekonomi Birliği üyesidir.

Ömer Faruk Tekdoğan

İstanbul Üniversitesi'nde İşletme eğitimini tamamlayan Tekdoğan, 2014 yılında North Carolina Devlet Üniversitesinde Ekonomi üzerine doktora eğitimini tamamladı. Hâlihazırda Türkiye Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğünde çalışan Tekdoğan, İstanbul Üniversitesi İslam İktisadi ve Finans bölümünde doktora çalışmalarını sürdürmektedir.

Adı niteliklerini yansıtan eşim Khairunnisa'ya...

*Sürekli olarak sağladığı yardım ve teşvik için
bu kitabın itibarının en az yarısını hak ediyor.*

İçindekiler

Takdim	xi
Önsöz	xix
Giriş: Perspektif	1
1. Hedefler ve Strateji	15
2. Ribânın Mahiyeti	35
3. Alternatif	47
4. Bazı Köklü Reformlar	61
5. İtirazlar ve Gerekçeler	85
6. Kurumsal Düzenlemeler	123
7. Değerlendirme	183
8. Geçiş Süreci	191
EK 1: Kur'an, Hadis ve Fıkıhta Ribâ	203
EK 2: Mudârebe, Ortaklık ve Anonim Şirket	217
Arapça Terimler Sözlüğü	231
Notlar	237
Kaynakça	263
Dizin	283

Takdim

Çok değil yakın zamana kadar İslam'daki faiz (ribâ) yasağı genellikle çoğu Müslüman entelektüel çevrelerinde dahi neredeyse imkânsız bir sav olarak görülmekteydi. Bu durum, son otuz-kırk yılda çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Faizin düşünsel ve aynı zamanda kurumsal üstünlüğüne özellikle Müslüman âlimlerce ve iktisatçılarca meydan okunmuştur. Bu konu hakkındaki literatür, niteliksel olduğu kadar niceliksel olarak da azımsanmayacak ölçüde artış göstermektedir. Bununla birlikte tartışma eskisi gibi teorik argümanla sınırlı değildir artık zengin ve genişleyen bir deney yapma ve kurum inşa etme geleneği vardır. İslam'ın parasal iktisadı rüşdünü ispatlamaya başlamıştır.

Son elli yıla baktığımızda, bu disiplinin gelişiminde birbirinden kısmen ayrı en az üç evre ayırt edilebilir. 1930'ların ortalarında, resmi bir iktisat eğitimi almamış olsalar da bazı âlimlerin çağın sosyo-ekonomik problemlerine ve İslam'ın bunlara yaklaşımına karşı net bir anlayışları vardı -faizin oluşturduğu sorunların üzerine gitmekteydiler-. Bu kimseler, İslam'ın faiz konusundaki emirlerini örtbas etmeye çalışan modernistlerden ve apolojistlerden farklı olarak konuya yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. Kendileri, İslamî öğretileri günümüzdeki uygulamalara uyacak şekilde

değiştirmek yerine herhangi bir tavizde bulunmadan, cesurca İslam'ın duruşunu yeniden tasdik etmişler ve Müslüman iktisatçıları ve bankacıları, iktisadi kurumları İslamî normlarla ve ilkelerle uyumu sağlayacak şekilde değiştirmeye çabalamaya davet etmişlerdir. Bazı Müslüman iktisatçılar ve bankacılar, bu çağrıya yanıt vermişler ancak çabaları iptidai mahiyette kalmış ve etkisi sınırlı olmuştur. Buna rağmen yeni bir başlangıç yapılmıştır.

Bu durum, Müslüman iktisatçıları, son yirmi yıl içinde İslam'ın parasal sisteminin belirli yönlerini geliştirmek için daha yoğun şekilde uğraştıkları ikinci evreye götürmüştür. Ribâ yasasının İslamî temelinin iktisadi bir analizi açıklanmış ve ribâdan arındırılmış alternatif bir bankacılık ve finans sisteminin ana hatları çizilmiştir. 1976 yılında Mekke'de düzenlenen Birinci Uluslararası İslam İktisadi Konferansı, 1977'de Londra'da düzenlenen Uluslararası İslam ve Yeni Uluslararası İktisadi Düzen Konferansı, 1978'de Mekke'de ve 1983'de İslamabad'da düzenlenen İslam'ın Parasal ve Mali İktisadına dair iki seminer, 1982'de Almanya'da Baden-Baden'de tertip edilen İslamî Bankacılık ve İktisadi İş Birliği Stratejileri Konferansı ve 1983'de İslamabad'da düzenlenen İkinci Uluslararası İslam İktisadi Konferansı ile birlikte bu alana önemli katkılarda bulunulmuştur. Bu konferanslar ve seminerlerdeki makaleleri ve müzakereleri içeren bir düzineden fazla kitap ve monograf yayınlanmıştır. Düşünsel ve operasyonel anlamda belki de en kayda değer katkı yaptığı İktisatçılar ve Bankacılar Panelinin Raporuna dayanarak Pakistan'daki İslamî İdeoloji Konseyi'nce sağlanmıştır. Konsey, ribânın modern ekonomiden nasıl bertaraf edileceğine dair ilk kapsamlı ve sistematik şablonu oluşturmuştur. Yazarın görüşüne göre bu rapor, faizsiz bir ekonomi modeli geliştirmeye yönelik çağdaş Müslümanların katkılarının zirve noktasını temsil etmektedir. Bu rapor ayrıca bu dönemdeki Müslüman iktisatçıların yaptığı orijinal çalışmaların kemale ermesidir.

Son on yıldaki paralel bir gelişme, üçüncü evreyi temsil etmekte ve hem özel sektörde hem kamu sektöründe faizsiz bankacılık ve finansal kurumların geliştirilmesi çabalarından oluşmaktadır. Şu anda Asya, Afrika ve Avrupa olmak üzere üç kıtada 38 banka ile finans ve yatırım kurumu faizsiz temelde faaliyet göstermektedir. Bu kurumlardan Ciddé'deki İslam Kalkınma Bankası ve Bahamalar ve Cenova'daki Darul Mal el-İslamî olmak üzere en az ikisi çok uluslu faaliyette bulunmaktadır. Yeni kurulmuş olmalarına ve önlerinde uzun bir yol olmasına rağmen bu kurumlar, İslamî finans teorisinin canlı kanıtlarıdır.

İslamî parasal iktisat artık dördüncü evresine girmektedir. Bu evre, İslam'da para ve bankacılık teorisi ve pratiğinin tümüne daha bütüncü ve eleştirel bir yaklaşım gerektirmektedir. Bizden öncekilerin açtığı yolda daha detaylı ve daha kapsamlı araştırma yapmalıyız. İktisatçılar, en az üç alanda bütün durumu gözden geçirmek gibi zorlu bir görevle karşılaşmışlardır.

Birincisi, farklı iktisatçıların çalışmalarını, İslam'ın parasal sisteminin kapsayıcı bir görüşü hâline getirecek şekilde bir araya getirmektir. Bunu yaparken, para ve bankacılığın belirli hatta bazen dağınık unsurlarına odaklanmak yerine bütünlük için uğraşmalıdırlar. Artık odunla ağacı birbirinden ayırt etme zamanı gelmiştir.

İkincisi, yıllar içinde ortaya çıkan farklı İslamî bankacılık modellerini, İslamî bankacılık pratiği kapsamında teorisinin iyileştirilmesi ve aynı zamanda pratiğin geliştirilmesi bakışıyla, eleştirel bir şekilde gözden geçirmektir. Artık teorilerin test edilmesi, yeni ortaya çıkan kurumların incelenmesi ve İslamî bankacılık ve finansın amaçları bağlamında değerlendirmeye tabi tutulması zamanı gelmiştir.

Üçüncüsü, tüm İslamî bankacılık teorisinin ve pratiğinin, İslam iktisadı ve İslamî ahlâk ve sosyal düzen bakış açısı içine so-

kulması gerekmektedir. İslamî sistemin herhangi bir unsuru, her ne kadar önemli de olsa kendiliğinden işlemesine izin verilirse beklenen sonuçları veremez. Süreci tamamlamak için bütünlüyci diğer değişikliklere yönlendirmesi gerekir. Ribânın ortadan kaldırılması İslamî iktisadi programın sadece bir yönüdür. Bunun diğer güdüleyici ve yapısal değişiklikler ile birlikte olması ve bunlarla desteklenmesi gerekir. İslamî bankacılık, sürecin yalnızca bir parçası olup en önemli unsuru değildir.

Bu bütünlüyci ve eleştirel yaklaşım, İslamî parasal iktisadın kapsamlı bir teorisinin gelişmesini sağlayacaktır. Bilgi ve pratik konusundaki çoğu eksikliğin giderilmesi ve yeni fikirlerin denenecek rafine edilmesi ve yetkinleştirilmesi gerekir. İşte bu bağlamda kardeşim ve meslektaşım Muhammad Umer Chapra'nın *Adil Bir Para Sistemine Doğru* isimli bu çalışmasını takdirle karşılıyorum. Naçizane görüşüm, İslamî İdeoloji Konseyi'nin Faizin Bertaraf Edilmesine Dair Rapor'u ikinci ve üçünü evrenin zirve çalışması kabul edilirse Chapra'nın çalışması, dördüncü evrenin başlangıcı ilan edilmelidir. Bu öncü çalışmaya, bu takdim ile katkıda bulunmayı bir ayrıcalık addediyor ve bu kitabı Islamic Foundation'ın İslam İktisadı Serisi içinde sunmaktan gurur duyuyorum.

Muhammad Umer Chapra mümtaz bir iktisatçı ve kendini adanmış bir İslam âlimidir. Ona bakan biri, modern ve geleneksel bilgi akımlarının birbiriyle kucaklaştığı İslamî irfanın yeni modeline benzerliğini görebilir. Karaçi'de yüksek lisans ve Minnesota'da doktora eğitimi alarak iktisadi eğitimin modern merkezlerinden en sağlam bilgiyi elde etmiştir. Gayet başarılı şekilde sıkı çalışarak Arapça yetkinliği edinmiş ve orijinal kaynaklardan İslam'ı çalışmıştır. Birçok önemli eğitim ve araştırma pozisyonunda hizmet etmiştir. ABD'de önce araştırma görevlisi olarak daha sonra doçent olarak iktisat eğitimi vermiş ve Pakistan Kalkınma İktisadı Enstitüsü'nde kıdemli ekonomist olarak,

Pakistan'da İslam Araştırma Merkez Enstitüsü'nde okutman (doçent) olarak çalışmıştır. Son 19 yıldır Suudi Arabistan Para Kurumu'nda ekonomi danışmanı olarak çalışmaktadır. Bu nedenle tecrübesi eğitimden araştırmaya ve politika oluşturmaya kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Parasal iktisat uzmanlaştığı alan olmuştur. İslam iktisadi ve finans alanında çoğu konferans da dâhil olmak üzere çok sayıda uluslararası konferansa katılmış ve bu etkinliklere önemli katkıları olmuştur. *Adil Bir Para Sistemine Doğru* isimli bu eser, bu konudaki fikirlerinin ve katkılarının bir hülasası niteliğini taşımaktadır.

Benim görüşüme göre bu kitap, birçok açıdan emsalsizdir. Birincisi, İslamî para sistemi hakkında kapsamlı ve bütünlüyci ilk çalışma olup resmin bir bölümü yerine tümünü göstermektedir. Ayrıca İslamî parasal iktisadi, olması gereken bakış açısıyla sunmaktadır. Bu bağlamda büyük bir ihtiyacı karşılamakta ve İslamî çevrelerde görülebilen ve bir hastalık gibi yayılan rehavet için bir tür ilaç olmaktadır. Para, bankacılık ve finansa dair İslamî duruşu titiz, kapsamlı ve özgün bir şekilde yeniden ifade etmekle birlikte bazı genelgeçer yaklaşımlardaki boşlukları da tanımlamaktadır. Bu eser aynı zamanda bölük pörçük yaklaşımlara karşı yerinde bir ikazdır. Chapra'nın yapısal değişime, suistimalin ve adaletsizliğin her türünün iktisadi hayatının iyileştirilmesi ihtiyacına ve İslamî yaşam düzeninin farklı unsurları arasındaki karşılıklı bağımlılığa yaptığı vurgu sadece yerinde bir ikaz olmamakta aynı zamanda gelecekte yapılacak reform ve yeniden imar için sağlam bir ajandayı meydana getirmektedir.

Bu çalışmanın ikinci bir özelliği, teori ile pratiği birleştirmesidir. Chapra, ribâ yasağındaki İslamî mantığı oldukça başarılı bir şekilde anlatmış ve ortaklığa dayalı finansman sisteminin hem sürdürülebilirliğini hem de üstünlüğünü akademik titizlikle ispatlamıştır. Günümüz İslamî bankacılığını sadece eleştirel bir şekilde incelemekle kalmamış ayrıca bunun geliştirmesi ve

İslamî hedeflere daha etkili bir şekilde ulaşması için orijinal öneriler ortaya koymuştur.

Üçüncüsü, bu kitap, bazı anahtar kavramları özenle inceleyerek son on yılda üretilen bazı yeni fikirleri eleştirel bir şekilde değerlendirerek ve bazı yeni anlayışlar ve politika önerileri sunarak İslamî parasal iktisat konusundaki tartışmaların seviyesini artırmıştır. Bu bağlamda ben okuyucuyu, yazarın özellikle anonim şirket, borsa sisteminin reformu, hükümetin borçlanma ihtiyacı ve bankacılık dışı finans kurumları konularındaki tartışmalarına davet ediyorum. Bir mevduat sigortası kurumu ve yatırım denetimi kurumu kurulması hakkındaki düşünce ciddi şekilde incelenmeyi hak etmektedir. Daha önce bahsedilen İslamî İdeoloji Konseyi Raporu'ndaki bazı öneriler hakkındaki değerlendirmeleri tartışmayı zenginleştirmiştir. Kredi üretme ve endeksleme hakkındaki görüşleri üzerinde ciddi şekilde düşünmeye değerdir ancak bu konu tartışılmaya devam edildikçe farklı görüşler ortaya çıkacaktır.

Son olarak, kitabın iki ekini son derece kıymetli katkı olarak görüyorum. Birinci ek olan Kur'an'da, hadiste ve fıkhıta ribâ, ilmî bir başyapıt olmakla birlikte neyin ribâ olduğu konusundaki ihtilafı sonunda giderecek bir tebliğ olma özelliğidir. İkinci ek olan mudârebe, ortaklık ve anonim şirket, kaynaklara erişim sıkıntısı çeken iktisatçılar için paha biçilmez bir altyapı sunmaktadır. Kavramlar o kadar açık hâle getirilmiş ki İslamî iktisatta yeni kombinasyonlar ve permütasyonlar şeklinde yeni ticari kurumlar geliştirilmesinde yapı taşı olarak kullanılabilirler.

Bu kitap parasal iktisatta büyük bir boşluğu doldururken, uluslararası parasal ilişkiler ve bunların ribâdan ve diğer istismar şekillerinden arındırılması hakkındaki tartışmalar birçok yönden daha ileriye taşınmalı, pekiştirilmeli ve genişletilmelidir. Chapra ve diğer Müslüman iktisatçıların dünya para sisteminde kaynaklanan zorluklarla yüzleşmeye devam edeceklerine,

ribânın olmadığı ve adil bir dünya ekonomik düzenine götüreceğ bir uluslararası para sistemi vizyonunu daha canlı biçimde geliştireceklerine inanıyorum.

Islamic Foundation, Leicester

2 Zilhicce 1404

28 Ağustos 1984

Khurshid Ahmad